

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПЕДАГОГІВ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Воротинцева Олена Олександрівна,

завідувач ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти
Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти,
аспірантка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-0684-850X

У статті описано та запропоновано шляхи підвищення рівня професійних компетентностей педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів у системі неперервної освіти як на базовому, так і післябазовому етапі в умовах відсутності професійних стандартів, які описують вимоги до компетентностей, обов'язків, кваліфікацій.

Авторка дійшла висновку, що завдяки безмежним можливостям самоосвіти, формальної та неформальної освіти, практичному досвіду можна досягти високого рівня у формуванні та розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів за умови продуманої побудови власної освітньої траєкторії та пропозиції надавачів освітніх послуг для практикуючих педагогів, що враховують попит на конкретні фахові потреби.

У ході дослідження акцентовано увагу на професійних компетентностях як динамічному понятті, що характеризується та визначається конкретними вимогами часу та запитами ринку праці. Процес постійного навчання є показником високого рівня професійної компетентності фахівця, безперервна освіта є одним з пріоритетних способів розвитку та підвищення власної кваліфікації, а також важливим фактором безперервного розвитку економіки країни. Розвивати та удосконалювати їх необхідно до потреб споживачів послуг – здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (освітніми труднощами), їхніх батьків (осіб, що їх замінюють), учасників команд психолого-педагогічного супроводу закладів освіти, педагогів.

Ключові слова: неперервна освіта, компетентність, професійна компетентність, підвищення кваліфікації, інклюзивно-ресурсний центр.

Vorotyntseva Olena. Increasing the level of professional competences of teachers of inclusive resource centers in the continuous education system

The article describes and proposes ways to increase the level of professional competencies of pedagogical workers of inclusive resource centers in the system of continuous education both at the basic and post-basic stages in the absence of professional standards that describe the requirements for competencies, duties, and qualifications. The author came to the conclusion that thanks to the limitless possibilities of self-education, formal and informal education, and practical experience, it is possible to achieve a high level in the formation and development of professional competencies of specialists of inclusive resource centers, provided that a well-thought-out construction of one's own educational trajectory and the offer of educational service providers for practicing teachers, which take into account the demand for specific professional needs. Emphasis is placed on professional competencies as a dynamic concept characterized and determined by specific time requirements and labor market demands. It is necessary to develop and improve them according to the needs of service users – students with special educational needs (educational difficulties), their parents (persons who replace them), members of teams of psychological and pedagogical support of educational institutions, teachers.

Key words: continual education, competence, professional competence, certification training, the inclusive resource center.

Постійне навчання та виховання, поєднані з практичною діяльністю у сфері суспільного виробництва, є складником системи неперервної освіти, а в умовах ринкових відносин передбачається формування ринку праці, орієнтованого на кваліфіковану працю. Причиною суспільного запиту на підготовку та перепідготовку педагогів, які спроможні виконувати свої професійні обов'язки в інклюзивному освітньому середовищі, став процес реформування освітньої системи України, який тісно пов'язаний з реалізацією Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, пріоритетними завданнями якої є створення рівних можливостей та вільного доступу до освіти, задоволення особливих освітніх потреб усіх учасників освітнього процесу, створення інклюзивного освітнього середовища, удосконалення роботи інклюзивно-ресурсних центрів. Питання підвищення рівня професійних компетентностей педагогічних праців-

ників інклюзивно-ресурсних центрів у нових реаліях надання освітніх послуг здобувачам освіти з особливими освітніми потребами є актуальним як у практичному аспекті (складник реформування і модернізації освіти), так і теоретичному (проєктування індивідуальної освітньої траєкторії для подальшої успішної соціалізації дітей з особливостями розвитку). В умовах сьогодення підвищення рівня професійних компетентностей кадрів у системі неперервної освіти, зокрема педагогів інклюзивно-ресурсних центрів, має проводитися й оцінюватися з позицій цілей і кінцевого результату та має поєднуватися з практичною діяльністю: розвиток професійних компетентностей педагогів має сприяти індивідуалізації та якісній інтеграції осіб з особливими освітніми потребами у соціум.

Мета дослідження – здійснити аналіз професійних компетентностей педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів в умовах відсутності відповідних

професійних стандартів, особливостей підвищення їхнього рівня, охарактеризувати можливі шляхи розвитку у системі неперервної освіти.

Методи дослідження: теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури, нормативно-правової бази з проблеми дослідження; зіставлення, узагальнення.

Відповідно до чинного законодавства діяльність інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ) забезпечують педагогічні працівники: керівник (директор), завідувач філії (за наявності філії), фахівці (консультанти) ІРЦ (практичні психологи, вчителі-реабілітологи, вчителі-логопеди, інші вчителі-дефектологи) [1]. На сьогодні не існує професійних стандартів, які описують вимоги до компетентностей, обов'язків та кваліфікацій вказаних працівників за цими професіями. Отже, за відсутності професійних стандартів такі вимоги можуть визначатися кваліфікаційними характеристиками професій з урахуванням вимог/потреб ринку праці, запитом суспільства. На нашу думку, ми можемо орієнтуватися на вже затверджені у 2020 році Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України професійні стандарти за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» [2]. Профстандарти є одним із чинників реформування в освіті, що зазначено в Концепції педагогічної освіти, а також є орієнтирами у майбутньому розвитку професійних компетентностей у парадигмі безперервної освіти. Визначені у згаданих професійних стандартах трудові функції розподілені на п'ять груп, що включають у себе професійні компетентності: мовно-комунікативну, предметно-методичну, інформаційно-цифрову, психологічну, емоційно-етичну, педагогічного партнерства, інклюзивну, здоров'язбережувальну, проєктувальну, прогностичну, організаційну, оцінювальну-аналітичну, інноваційну, рефлексивну, здатність до навчання протягом життя, які, на наш погляд, є універсальними для педагогів та орієнтовані на професійний розвиток.

Для усвідомлення та ґрунтовного розуміння поняття «професійна компетентність» та можливих шляхів її розвитку необхідне усвідомлення власне дефініції «компетентність». Найбільш влучним, на наш погляд, є визначення І. Маркової та В. Садкіної, що «компетентність (лат. *competens* – «відповідність», «здатність») – це психолого-соціальна якість, котра означає силу й упевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності. Компетентність сприяє усвідомленню особистісної здатності ефективно взаємодіяти з оточенням» [3, с. 4–7]. Усі перераховані визначені якості фахівця з'являються тільки тоді, коли він впевнений у якості своєї роботи, що підкріплена позитивними результатами. Отже, фахівець ІРЦ має усвідомлено та на високому професійному рівні виконувати всі завдання, що визначені Положенням про ІРЦ, та сприяти доступу дітей з особливими освітніми потребами до якісної освіти і, як наслідок, успішної соціалізації. Це і буде показником його компетентності.

А. Хуторської тлумачить компетентність як «оволодіння людиною відповідною компетенцією, що передбачає її особистісне ставлення до неї і предмета діяльності» або ж як «особистісна якість (сукупність якостей) і мінімальний досвід щодо діяльності в заданій сфері» [4, с. 135]. Таке визначення підкреслює значимість практичної діяльності після здобуття відповідної освіти.

Подібним є розуміння компетентності Ф. Шаріповим: «Це сукупність властивостей (характеристик) особистості, що дозволяють їй якісно виконувати певну діяльність, спрямовану на вирішення проблем (завдань) у будь-якій галузі» [5, с. 73]. Компетентність конкретного фахівця показує те, чого він досяг, характеризує міру опанування компетенції та визначається здатністю вирішувати запропоновані певною соціальною роллю завдання.

Український педагог Н. Мойсеюк вважає, що «компетентність – якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері» [6, с. 639]. Вона наголошує, що до складу компетентності входять не абстрактні загальні та предметні вміння та навички, а конкретні життєві, які будуть необхідними людині будь-якого віку чи фаху.

У Законі України «Про освіту» [7] компетентність визначається як динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Порівнюючи терміни «кваліфікація» та «компетентність», то остання включає не тільки професійні знання й вміння, а й такі якості, як ініціативність, здатність до співробітництва, робота в колективі, критична оцінка ситуації, логічне мислення, навичка знаходити, аналізувати та використовувати інформацію. Компетентність існує як потенціал у спеціальній галузі, поняття «кваліфікація» та «компетентність» тісно пов'язані, адже рівень компетентності впливає на ступінь кваліфікації спеціаліста.

З огляду на вищезазначене можемо констатувати, що компетентності формуються та розвиваються у процесі неперервної освіти: отримання відповідного диплома, практичної діяльності та постійної роботи над собою.

Вперше Концепція неперервної освіти науково обґрунтована була в праці П. Ленгранда у 1965 році [8]. У нього з'являється багато прихильників та послідовників, які вважають найбільшою сферою застосування неперервної освіти постійне навчання та підвищення кваліфікації кадрів. Паралельно з поняттям «неперервна освіта» наявні й інші терміни, такі як «безперервна освіта», «продовжена освіта», «рекурентна освіта», «освіта дорослих», «освіта протягом усього життя», «самокероване навчання» та інші.

Реалії сьогодення демонструють хибність думки, що отримання вищої освіти виступає показником високого професіоналізму фахівця, а також беззаперечною гарантією успішного працевлаштування. Неперервна освіта – це процес, що складається з базової і подальшої

освіти. Отримання диплома про освіту, зокрема й вищу, є базовою освітою (першим етапом неперервної освіти). Послідовне чергування навчання у системі спеціально створених освітніх закладів з професійною діяльністю передбачається на другому етапі.

З моменту затвердження Положення про ІРЦ пройшло не так багато часу, але воно зазнало чималих змін, які стосуються й вимог до педагогічних працівників ІРЦ. Тепер фахівець (консультант) має бути «універсальним солдатом» у разі формування висновку про комплексну оцінку розвитку особи, володіти новітніми методиками діагностики здобувачів освіти, розвивати, іноді й формувати професійні компетентності в умовах карантинного режиму, воєнного стану, дистанційної роботи, постійно вдосконалюватися, бо щодня збільшуються вимоги до його професійних компетентностей. Провідні вищі навчальні заклади країни враховують вказані запити ринку праці та наскільки можуть оперативно включають ці питання до освітніх програм підготовки фахівців, які у майбутньому зможуть працювати в ІРЦ. Але умовне «завтра» вносить свої корективи. Лише завдяки другому етапу неперервної освіти – післябазової освіти, що являє собою подальше навчання у поєднанні з практичною діяльністю у професійній сфері. Наявність диплома про вищу освіту не нижче освітнього ступеня магістра (спеціаліста) за спеціальністю «Спеціальна освіта» («Корекційна освіта», «Дефектологія») або «Психологія» («Практична психологія») є обов'язковою умовою працевлаштування в ІРЦ [9], але не є гарантією успішного працевлаштування. Досягти успіхів у професії, кар'єрного зростання неможливо без ініціативності та бажання вчитись, що є рушійним фактором досягнень кожного. Підвищення фахових компетентностей може здійснюватися завдяки постійній професійній практиці, обміну досвідом, постійному навчанню.

Завдяки неформальній освіті, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Вона допомагає швидко і вчасно отримати необхідні знання відповідно до потреб тут і зараз (тренінги, семінари, семінари-практикуми, майстер-класи, вебінари). Мінуси неформальної освіти: її результати не завжди враховуються під час атестації, часто педагоги не поінформовані про те, де можна повчитись. Не оминаємо й можливості формальної освіти, яка здобувається відповідно до освітніх ліцензованих програм закладів післядипломної освіти чи інших суб'єктів надання подібних послуг і передбачає досягнення здобувачами освіти заздалегідь визначених результатів навчання. Вона розширює й доповнює знання з фаху, методики, психології, які отримав педагог, здобуваючи вищу освіту (очні курси підвищення кваліфікації, семінари, тренінги; дистанційні курси, онлайнві конференції, вебінари, а також поєднання очної та дистанційної форм навчання – очно-дистанційні курси). Мінуси формальної освіти: не завжди відповідають запитам слухачів,

відсутність вибору тем, форм навчання тощо. Тому розробникам (укладачам) освітніх програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників, як і представникам вишів, необхідно проводити моніторинг та враховувати запити. Суб'єкт підвищення кваліфікації повинен мати КВЕД 85.59 (наявність ліцензії на здійснення освітніх послуг). Такі суб'єкти більш гнучкі до змін у програмах підвищення кваліфікації педагогів. Можливість вводити оновлені лекції чи практичні заняття, нові курси чи спецкурси, тренінги і т.д. за запитом педагогів, які озвучують бажані напрями, – це найкоротший шлях розвитку професійних компетентностей практикуючих фахівців, надання актуальних освітніх послуг і, як наслідок, задоволення попиту суспільства щодо вимог фахівців ІРЦ, а також гарантований прибуток для суб'єкта підвищення кваліфікації, бо його програма є цікавою та корисною для професійної діяльності. Також неможливо переоцінити можливості інформальної освіти (самоосвіти), яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям. Така навчальна діяльність не обов'язково цілеспрямована та структурована, не фіксується документально, але сприяє розширенню професійних знань та умінь і є однією з ключових компетентностей особистості. Мінуси інформальної освіти: її результати не можуть враховуватися під час атестації (виключення – складання сертифікаційних тестів).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реформування освітніх систем визначає нові вимоги до кваліфікації фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, зокрема щодо їхньої здатності оперативно реагувати на швидкі освітні трансформації, діяти цілеспрямовано й обгрунтовано. Отже, для того щоб реалізувати запити громадськості відповідно до викликів часу щодо здобуття певного рівня освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку, необхідно не просто збільшення кількості освічених фахівців-дефектологів, психологів, а наявність якісно нового типу педагога, що володіє фундаментальними знаннями, інноваційним типом мислення, здатного працювати в команді і приймати нестандартні рішення, який володіє низкою компетентностей, зокрема проектною, щоб грамотно та професійно вибудувати індивідуальну освітню траєкторію для дитини з особливими освітніми потребами.

Перспектива подальших розробок полягає у напрацюванні навчально-методичного забезпечення розвитку професійних компетентностей фахівців інклюзивно-ресурсних центрів, зокрема у розробці і впровадженні в освітній процес підвищення кваліфікації фахівців інклюзивно-ресурсного центру, вчителів-дефектологів, психологів курсу лекцій, тренінгів, спеціальних курсів відповідно до запити педагогів.

Питання неперервної освіти буде постійно актуальним, що зумовлено швидкими темпами старіння знань у сучасному світі. Неперервний професійний розвиток та підвищення кваліфікації педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів передбачає

набуття нових і вдосконалення раніше набутих компетентностей на основі здобутої освіти й практичного досвіду. Професійні компетентності – це динамічне поняття, що характеризується та визначається конкретними вимогами часу та запитам ринку праці. Розвивати та удосконалювати їх необхідно до потреб споживачів послуг – здобувачів освіти з особливими освітніми потребами (освітніми труднощами), їхніх

батьків (осіб, що їх замінюють), учасників команд психолого-педагогічного супроводу закладів освіти, педагогів. Процес постійного навчання є показником високого рівня професійної компетентності фахівця, безперервна освіта є одним з пріоритетних способів розвитку та підвищення власної кваліфікації, а також важливим фактором безперебійного розвитку економіки країни.

Література:

1. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2021 р. № 765. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP210765?an=1>.
2. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 № 2736-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>.
3. Маркова І.С., Садкіна В.І. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: від теорії до практики: у запитаннях та відповідях. *Завучу. Все для роботи*. 2016. № 17/18. С. 4–7.
4. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 2005. № 12. URL: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
5. Шарипов Ф.В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза. *Высшее образование сегодня*. 2014. № 1. С. 72–77.
6. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка : навчальний посібник. 5-те вид., доповн. і переробл. Київ : Мойсеюк В.Ю. 2009. 656 с. ISBN 978-966-96769-1-7.
7. Про освіту : Закон України від 5.09.2017 № 2145-VIII, № 2834-IX зі змінами від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
8. Lengrand P. An Introduction to Lifelong Education. Paris, UNESCO, 1975. P. 157.
9. Про внесення змін до Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 493. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text>.

References:

1. On making changes to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine regarding the organization of training for persons with special educational needs: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 21, 2021 No. 765. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/KP210765?an=1> [in Ukrainian].
2. On the approval of the professional standard for the professions “Teacher of primary classes of a general secondary education institution”, “Teacher of a general secondary education institution”, “Teacher of primary education (with a diploma of junior specialist)”: order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine 23.12.2020 No. 2736-20. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text> [in Ukrainian].
3. Markova, I.S., Sadkina, V.I. (2016). Derzhavnyy standart bazovoyi i povnoyi zahalnoyi seredn'oyi osvity: vid teorii do praktyky: u zapytanniyakh ta vidpovidyakh. Zavuchy. Use dlya roboty [State standard of basic and full general secondary education: from theory to practice: in questions and answers. Head teacher. Everything for work]. No. 17–18, p. 4–7 [in Ukrainian].
4. Khutorskoy, A.V. (2005). Tekhnolohyya proektyrovannya klyuchevykh i predmetnykh kompetentsyy [Technology for designing key and subject competencies]. «Éydos». Retrieved from: <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm> [in Russian].
5. Sharypov, F.V. (2014). Professyonalnaya kompetentnost prepodavatelya vuza [Professional competence of a university teacher]. *Vysshye obrazovanye sehodnya*. № 1. P. 72–77 [in Russian].
6. Moiseyuk, N.E. (2009). Pedagogika: navchalnyy posibnyk [Pedagogy: heading guide]. Kyiv. 656 s. [in Ukrainian].
7. On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII, No. 2834-IX as amended from December 13, 2022. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
8. Lengrand, P. (1975). An Introduction to Lifelong Education. The UNESCO Press. P. 157 [in English].
9. On making changes to the Regulation on the inclusive resource center: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2022 No. 493. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].